

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ב

תשע"ג

חספ"ד 432

קריאת התורה – שני וחמישי

מצינו בגמרא בשני מקומות התייחסות לקריאת התורה בימי שני וחמישי. המקור הראשון הוא משנה במסכת מגילה: "בשני וחמישי, בשבת במנחה – קורין שלשה [...] אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ואין מפטירין בנביא"¹. על משנה זו יש בירור בגמרא בעמוד שלאחר מכן מה מסמלים מספר העולים ומספר הפסוקים בקריאת שני וחמישי: הני שלשה כנגד מי? אמר רב אסי: כנגד תורה נביאים וכתובים. רבא אמר: כנגד כהנים לויים וישראלים [...] הני עשרה כנגד מי? אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת, רב יוסף אמר: כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני ורבי יוחנן אמר: כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם.²

המקור השני הוא ברייתא במסכת בבא קמא: "עשרה תקנות תיקן עזרא: שקורין במנחה בשבת, וקורין בשני ובחמישי"³. על ברייתא זו שואלת הגמרא מיד לאחר מכן:

עזרא תיקן? והא מעיקרא הוה מיתקנא! דתנא: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים – דורשי רשומות אמרו: אין מים אלא תורה, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלשי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה! מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי, אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי [...] אתא הוא תיקן תלתא גברי ועשרה פסוקי.⁴

אמנם אנו מוצאים בשני המקורות פירוט רעיוני המסביר את העיקרון שמאחורי קביעת מספר הקוראים והפסוקים, אך חשוב לציין שהסיבה העיקרית למספר היחסית מועט, הן של הפסוקים הן של הקוראים, נובע בראש ובראשונה מאופי היום שבו נקבעה הקריאה. מסביר רש"י:

ואין מוסיפין עליהן – שלא יקשה לצבור, מפני שהן ימי מלאכה, ושבת במנחה סמוך לחשיכה הוא, שהרי כל היום היו רגילין לדרוש. ואין מפטירין – משום האי טעמא גופיה.⁵

כלומר, ימי שני וחמישי הם ימי החול היחידים שבהם נקבעה קריאה בתורה ושמותרים לחלוטין במלאכה (להבדיל מראשי חודשים וחגים מחד גיסא, שיש למעט בהם במלאכה, ומשבתות ויום כיפור מאידך גיסא, שנאסרו במלאכה לגמרי), וממילא כדי שלא לגרום להפסד זמן ועבודה מעם ישראל הוחלט שהקריאה בימים אלו תהיה מצומצמת, ללא קריאת הפטרה, ושיהיה אסור להוסיף קוראים (בימינו: עולים לתורה) נוספים מעבר לשלושה שנקבעו. אפשר להוסיף אולי שנראה מהגמרא בתחילת מסכת מגילה⁶ שימי שני וחמישי הם ימים מיוחדים אף בימות החול להתאספות ולמסחר והמשנה מכנה אותם "יום הכניסה". מה שנותן לנו לברר זה, מה החידוש במה שעזרא הסופר תיקן? ראינו שיש תקנת נביאים קדומה לקרוא בתורה כדי שעם ישראל יעסוק בתורה. על גבי תקנה זו הוסיף עזרא הסופר ותיקן, שיהיו דווקא שלושה עולים, ודווקא עשרה פסוקים, וצריך להבין מה חידש עזרא בתקנתו ומה המשמעות הפנימית של המספרים הללו.

אם נבחן לעומק את הפרמטרים שנבחרו כדי לקבוע הן את מספר העולים הן את מספר הפסוקים (אף על פי שראינו שיש

מחלוקת בין האמוראים לגביהם, מכל מקום אלו ואלו דברי אלוקים חיים ובמיוחד בדבר שאין מחלוקת למעשה, נראה לומר שאין מחלוקת כלל, אלא השלמה הדדית) נמצא רעיון עמוק מאד.

לגבי מספר הפסוקים אנו מוצאים שלושה מוטיבים: עשרת הדברות, עשרת המאמרות, ועשרת הבטלנין, (הבטלנים הם אלו ש"בטלין ממלאכתן שיהו מצויין תמיד בבית הכנסת שחרית וערבית כדאמרינן במסכת ברכות כיון שבא הקב"ה בבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד הוא כועס"⁷) וכנגדם עשרה פסוקים. מכאן, שאותם עשרת הפסוקים, אותו לימוד תורה קבוע לכל עם ישראל הוא גדול מאוד בחשיבותו. הוא משול כנגד יסוד בריאת העולם, יסוד התורה, ויסוד הקשר עם הקב"ה. נמצאנו למדים שבתקנת קריאת התורה יש גם את היסוד החשוב שהמהר"ל מלמד אותנו ש"התורה היא סדר העולם"⁸ ולכן מספר הפסוקים הוא כנגד בריאת העולם, וגם את היסוד של הופעת התורה על עם ישראל שזה מתן תורה. שני יסודות אלו מתחברים ללימוד שיש בכל דור ודור שיושבים תלמידי חכמים והוגים בתורה. יוצא שבקריאת התורה גנוז כוחה של התורה בבריאת העולם בבחירת ה' את עם ישראל ובהוראת דבר ה' בחיים.

בתקנת מספר העולים אנו מוצאים שני מוטיבים: מעמדות עם ישראל, ושלושת חלקי התנ"ך. גם כאן נראה שיש חידוש רעיוני עמוק: אותה קריאה כשקוראים בה שלושה אנשים, לא רק שהיא מקשרת את עם ישראל אל הקב"ה העולם והתורה, אלא אף מקשרת את עם ישראל בתוך עצמו. ומחדש לנו רב אסי יותר מזה שהקריאה מקשרת את עם ישראל עם כל חלקי תורה שבכתב, אף עם אותם החלקים שבפועל אינם נקראים באותו רגע, בסגוליותם אף הם מתקשרים לעם ישראל. יוצא שיש קשר על ידי תקנת הקריאה בין כל עם ישראל לכל התורה, כמו שכתוב "ותורת ה' תמימה משיבת נפש"⁹.

רמז לכך שהקריאה בתורה היא מצווה המקשרת את עם ישראל בתוכו ומתמקדת פחות באדם הפרטי, ניתן למצוא בהלכות הקריאה בתורה. בניגוד לרוב המצוות האחרות, אין חובה (אך כמובן שלכתחילה צריך לשמוע קריאה) על האדם הפרטי לשמוע קריאה בתורה. כלומר, אדם שמסיבות שונות "פספס" את הקריאה בתורה אינו צריך לחפש ולארגן לעצמו מניין אחר כדי להשלימה.

יתרה מזאת, אם אדם יודע על שני מניינים שבאחד מהם הוא ישמע קריאה בתורה ובשני יתפלל במניין, ילך למניין השני. אם כן, אנו רואים שהחובה לקריאת התורה היא חובה על הציבור, על הכלל, ומתוך כך על כל פרט ופרט, כי עניין תקנת עזרא כפי שראינו זה לחבר את עם ישראל אל העולם, אל התורה, אל עצמו ואל הקב"ה.

הרב יהושע שפירא

ראש ישיבת ההסדר ומכון ההוראה ברמת גן

¹ בבלי, מגילה כא ע"א.

² בבלי, מגילה כא ע"ב.

³ בבלי, בבא קמא פב ע"א.

⁴ כ"ל.

⁵ רש"י, מגילה כא ע"א.

⁶ בבלי, מגילה דף ב.

⁷ רש"י, מגילה ג ע"ב.

⁸ נתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה, פרק א, ועיין שם באורך.

⁹ תהלים יט.

חסד של אמת

בתחילת פרשת ויחי אנו מוצאים את בקשתו של יעקב שלא להיקבר במצרים, ארץ שהיא אבי אבות הטומאה, אלא שיוסף יקבור אותו בארץ ישראל, במערת המכפלה. מדוע יעקב מכנה בקשה זו כ"חסד ואמת", ולמה הוא לא מסתפק בבקשה אלא גם משביע את בנו?

הרד"ק והחזקוני הסבירו שיש פה שני עניינים: האחד אמת – חובה לקבור את אביו, והשני חסד – לקבור אותו דווקא בארץ ישראל. רש"י מסביר: "חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול". היה קשה לרש"י מה עניין עשיית אמת לבקשת הקבורה? לכן רש"י מסביר שמדובר על חסד אמת, שכן בכל חסד בין שני אנשים חיים האדם העושה מצפה לתשלום כל שהוא, אך המת לא יכול להחזיר כלום.

בעל הטורים, כדרכו, מצא רמז במילה אמת לחסד הנ"ל והוא: "חסד שעושים עם המתים והוא אמ"ת, נטריקון ארון מטה ותכריכין". מדוע חסד עם המתים יותר אמתי וחשוב? הרי אנו רואים אנשים שעושים חסדים עם החיים רק "לשם שמים"?

אלא נראה שההסבר הוא שחסד הוא מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם ללא שום הנאה או טובה פרטית, אלא רק לטובת האדם בלבד ומחיהו בטובו בכל יום תמיד. כל מידתו היא נתינה, ללא שום קבלה והנאה. לכן המצווה "ואהבת לרעך כמוך" אינה רק מצווה שבין אדם לחברו, אלא גם בין אדם למקום, שכן זה מחנך את האדם ומפנים בו את מידתו של הקב"ה, נתינה לשמה, ומתקיים בו "והלכת בדרכיו". עכשיו מובנים דברי רבי עקיבא שקבע שמצווה זאת היא "כלל גדול בתורה", שכן זה כלל גדול בכל התורה, בין במצוות בין אדם למקום בין במצוות בין אדם לחברו, שזו מטרת האדם בעולם.

נוסיף: כאשר אדם עושה חסד עם חברו, גם אם עושה אותו לשם שמים באמת טבע העולם שכאשר עושים חסד וטובה עם השני מרגישים עליונות, שהוא כבר נהנה ומתוגמל בעקבות החסד שעשה. ועוד, כיוון שהשני חי יש אפשרות מסוימת שהשני יחזיר לו טובה, שכן דרך האדם שרוצה להחזיר טובה לחברו "כדי לא להישאר חייב". כאשר אדם מקבל הוא מרגיש נחות וזקוק ואדם לא מעוניין להישאר במצב כזה. לכן הוא רוצה להחזיר טובה מהר מאוד כדי להיות שוב בצד של הנותן, המשפיע, הגבוה, העשיר. לכן החסד אף פעם לא מושלם; לא נחשב כנתינה גמורה ללא שום קבלה והנאה.

לעומת זאת, כאשר אדם עושה חסד למת, במיוחד שלא מכירו, ויותר, שכן לפעמים אף דעותיהם חלוקות ובחיייהם לא בטוח שהיו עוזרים אחד לשני, לא רק שלא מצפה לתגמול, אלא שאין גם הנאה פנימית של מעשה טוב לאדם נזקק. אין פה אדם חי שאתה מרגיש שעזרת לו ובלעדיך לא היה מסתדר, כי רוב המעשים של העוסקים בחסד של אמת הם לצורך "קדושת המת" בכלל ולאו דווקא המת הזה הספציפי גם אם לא מכירים אותו. לפעמים אפילו למת עצמו לא היה משנה אם יטפלו בו או לא.

כך אפשר גם להסביר את הצורך בשבועה של יעקב את יוסף. אם זה חסד אמתי, שבועה מה עושה? אלא היא הנותנת: כיוון שזה חסד ללא הנאה עצמית יש חשש שיתבטל, שיתחרט. משל לאדם שרצה לתת סכום כסף לעני אך פחד שאשתו תעכב, לכן כתב לעני שטר חוב כדי שיבוא יום הפירעון ולא יוכל להתחרט. אם כן, ברגע שרצה לתת – היו חסד, אך בשלב הפירעון הוי כאמת, שמדין צריך לתת, שכן התחייב.

יאיר יונגרייס

תלמיד במכון ההוראה רמת גן

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

הרב צבי יהודה הכהן קוק
פרקים מתולדות חיי – נישואין

ברוריה מכמן

בכ"ו בשבט תרפ"ב, בהיותו בן 31, נשא הרב לאישה בוורשה את חוה לאה הוטנר, בתו של הרב יהודה לייב הוטנר שהיה דיין בוורשה. הרבנית חוה לאה היתה בעלת השכלה תורנית וכללית רחבה, עסקה בחינוך ובהוראה וכן בעבודה סוציאלית. הרב רכש לאשתו הצדקת הערכה ואהבה עצומה. הוא אמר שהיתה לה הבחנה מדויקת, והרבה פעמים אחרי שדיבר עם תלמידים, היתה אומרת לו: "בתלמיד פלוני אין מה להשקיע מאמץ", "בתלמיד פלוני כדאי" – ותמיד דייקה.

רבנו סיפר שביום חורף קר מאד, הרבנית הלכה לחלק עצים להסקת תנורים לעניים בעיר העתיקה, על אף שהוא התחנך לפניה לא לצאת מן הבית ביום כזה. היא חלתה בדלקת ריאות ונפטרה בשנת תש"ד, לאחר 22 שנות נישואין ללא ילדים. הרב נותר באלמנותו עד יום מותו. במשך כל חייו, מעל מיטתו היתה תלויה תמונת אשתו בנעוריה, לפני שנישאו.

מתוך: שלמה אבינר, רבנו, ירושלים, תשס"ד, עמ' 17–18.

הכבוד הרב שרחש הרב צבי יהודה לאשתו לא נעלם גם ביחסו לנשים בכלל. אפרת בדיחי, שבמשך שלוש שנים וחצי ישבה לשולחנו, מתארת יחס שוויוני, ואף יותר מכך. "מאוד תפס אותי היחס של הרב למין היפה, לנשים. בשבתות היה הרב ממתין כשכוס הקידוש בידו, עד שבריר כי נשות האברכים הגיעו גם הן לשולחן. הוא היה שואל: 'הנשים כאן?', והיו עונים לו: 'כן'. 'כל הנשים כאן?' – 'כן'. רק אז היה מתחייך ואומר: 'נו, נשים חייבות בקידוש היום', ומקדש. כשהיה בוצע על הלחם, היה מעביר לאברכים מנה אחת אפיים – אחת עבור האישה. מיד היה מבהיר: 'התחייבת במזונותיה'".

כך גם היה נוהגו כאשר למערכת השיעורים שנתן. השיעורים, שניתנו בתחילה למספר מצומצם של תלמידים, צברו תאוצה. גם נשים ביקשו לשמוע את השיעורים, אך הדירה הייתה קטנה מלהכיל גברים ונשים גם יחד. לכן נמצא פתרון: הנשים עברו לבית השכנה, יוכבד הוטנר ז"ל, והשיעור הועבר אליהן בטלויזיה במעגל סגור. לפני שפתח בדבריו, בכל פעם מחדש, היה הרב שואל: "הרמקולים בסדר, הכול עובד?" רק לאחר שלוש פעמים שבהן היה מוודא כי הנשים שומעות את השיעור, היה מזכיר: "גם את זה לעומת זה עשה הא-לוהים", ופותח בדברים.

מתוך: נחום אביאל, "תהיו אנשים חיים", פורסם במוסף "שבת", מקור ראשון, ט"ו באדר תשע"ב (9.3.2012).